

Notitie rondetafelgesprek Arbeidsinkomensquote

Bas ter Weel

Algemeen directeur van SEO Economisch Onderzoek
Hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam

9 mei 2018

In essentie is de AIQ het quotiënt van de lonen en de productie c.q. het inkomen: $AIQ = (\text{Lonen} \times \text{Werkgelegenheid})/\text{BBP}$. Dit quotiënt fluctueert over de tijd als gevolg van veranderingen in lonen, werkgelegenheid en BBP. Daarnaast zijn er verschillende manieren waarop de AIQ kan worden gemeten, wat tot verschillende uitkomsten leidt. Er bestaat geen consensus over de optimale hoogte van de AIQ. Een niveau in een range tussen de 70 en 80 procent lijkt gezien de geschiedenis redelijk normaal. In Nederland is de AIQ bovendien relatief vlak en is de gemiddelde loonontwikkeling redelijk in lijn met de arbeidsproductiviteit.

Dynamiek

De meeste studies zijn gebaseerd op data op landenniveau of op sectorniveau. Dit is voor een algemeen beeld voldoende, maar om een goed begrip te krijgen van veranderingen van de AIQ is een beeld binnen sectoren en tussen bedrijven nodig. De opkomst van nieuwe bedrijven in de dienstensector, de ontwikkeling van de interneteconomie en de financiële sector hebben de samenstelling van de Nederlandse economie veranderd en laten zich moeilijk vangen in een macro-economische indicator. Dat beeld ontbreekt (in elk geval voor Nederland) en de beschikbare studies die relaties leggen tussen veranderingen in de AIQ en sociaaleconomische veranderingen brengen correlaties in beeld (op z'n best). Een aantal van deze veranderingen waarop wordt gewezen zijn de volgende:

Technologie

Technologische ontwikkeling beïnvloedt de AIQ (IMF, 2017). Sinds de jaren '80 hebben veel nieuwe, met name ICT-technologieën, hun intrede gedaan. Ook heeft robotisering een grote vlucht genomen. Dit soort technologieën dragen bij aan de groei van de productiviteit en daarmee aan de groei van het bbp. Het effect van technologie op lonen en werkgelegenheid is ambigu. Er wordt sinds de jaren '80 ook wel gesproken van *skill biased technological change* (SBTC). Nieuwe technologieën leiden tot een hogere (lagere) vraag naar geschoolde (ongeschoolde) arbeidskrachten. Dit heeft invloed op lonen én werkgelegenheid, maar het is onduidelijk of hierdoor de AIQ daalt of stijgt. Bovendien zal dit effect niet hetzelfde zijn voor ieder bedrijf.

Markten & Concurrentie

Hier aan verbonden is dat mogelijk de concurrentie op markten veranderd is. Gesproken wordt wel van *superstar firms* die leiden tot een marktordening van *winner takes most* (Autor et al., 2017), zoals Amazon en Google. Waarschijnlijk zijn deze bedrijven erg productief – anders zouden zij hun concurrentievoordeel immers snel verliezen. Mogelijk danken dergelijke bedrijven hun concurrentievoordeel aan hun relatieve kapitaalintensiteit. Vergelijkbaar met het argument hierboven kan dit invloed hebben op de

werkgelegenheid en lonen bij deze bedrijven. Ze werken met hoogopgeleide krachten en veel kapitaal. Als het totale werkgelegenheidseffect hiervan het looneffect bij deze bedrijven domineert, daalt de AIQ. Een andere mogelijkheid is dat zij door hun status inkoopmacht hebben op de arbeidsmarkt. Dit drukt de arbeidsbeloning, vooral bij hun concurrenten. Een laatste effect van deze bedrijven is dat zij het gemiddelde vertekenen. Grote bedrijven met weinig werknemers en veel kapitaal wegen zwaar mee, terwijl er voor een meer gemiddelde onderneming niets hoeft te zijn veranderd aan de beloningsverhouding arbeid-kapitaal. Om dit goed in beeld te brengen zijn analyses op bedrijfsniveau noodzakelijk en die ontbreken tot dusverre.

Globalisering

Een derde factor is globalisering (OECD, 2015). In relatief rijke landen kan het zo zijn dat er meer concurrentie ontstaat met landen met een 'overaanbod' aan arbeid. Dit kan de lonen drukken. Behalve door concurrentie kan dit resultaat ook bereikt worden door (de druk van) offshoring naar landen met veel (goedkope) arbeid. Op basis van deze ontwikkeling proberen de AIQ te verhogen leidt tot dezelfde problemen als eind jaren '70. Andersom kan het ook zo zijn dat als globalisering gepaard gaat met mobieler kapitaal, de beloning voor kapitaal ten opzichte van de beloning van arbeid moet stijgen om de kapitaalvoorraad in een land gelijk te houden. Hierdoor blijft er minder bbp 'over' voor lonen (Young & Tackett, 2017). Overigens kan dit effect alleen optreden als de productiefactoren arbeid en kapitaal in sterke mate substituten zijn. Als deze factoren complementair zijn, bijvoorbeeld door toenemende eisen aan de inzet van arbeid en kapitaal (zie ook hierboven), is het onwaarschijnlijker dat zij de AIQ op deze manier negatief beïnvloeden. Ook dit mogelijke effect kan slechts in beeld worden gebracht door op een dieper niveau dan het landen- of sectorniveau naar de beschikbare data te kijken.

Instituties

Een laatste factor is het veranderen van 'instituties'. Dit begrip doelt onder andere op de (rand)voorwaarden voor economische activiteit zoals wet- en regelgeving. Een voorbeeld is fiscaal beleid (zie Tali, 2010). Een ander voorbeeld is de verminderde onderhandelingsmacht van de factor arbeid door de terugloop van vakbondslidmaatschap en/of stakingsbereidheid (Fichtenbaum, 2011). Een laatste voorbeeld is de manier waarop de arbeidsmarkt is ingericht, of de voorkeuren die mensen hebben voor hun participatie op de arbeidsmarkt. Als de flexibilisering van de arbeidsmarkt leidt tot een groep laagbetaalde zzp'ers kan dit de AIQ drukken (DNB, 2018). Of dit ook daadwerkelijk zo is, is niet overtuigend aangetoond, zeker niet voor Nederland.

Metten

In de praktijk (van de Nationale Rekeningen) zitten er aan het meten van de AIQ verschillende haken en ogen, waar de wetenschappelijke en beleidsliteratuur en ook het CBS rekening mee houden. Subtiele verschillen in de gehanteerde definities van teller en noemer van de AIQ kunnen tot uiteenlopende uitkomsten leiden, zowel in niveaus als in trends. Enkele voorbeelden:

- Is sprake van een daling? De OECD (2017) laat zien dat als gerekend wordt met productiestatistieken er sprake is van een dalende AIQ. Als echter van een inkomensperspectief (inclusief belastingen en subsidies) wordt uitgegaan wordt deze daling niet waargenomen.
- Welke veronderstellingen worden gemaakt? De OECD (2017) memoreert verder aan de vraag hoe omgegaan moet worden met het inkomen van zelfstandigen, wat de juiste definitie van loon en

nationaal inkomen is, of en welke depreciatievoet gebruikt moet worden, en tegen welke prijzen loon en nationaal inkomen gewaardeerd moeten worden. De OECD (2015) wijst erop dat ook de gehanteerde deflator invloed kan hebben op het niveau en de trend van de AIQ. Een andere belangrijke factor die het verloop van de AIQ beïnvloedt, is de toerekening van de vergoeding van bankdiensten in de Nationale Rekeningen (CPB, 2014). Verschillende veronderstellingen leiden tot andere niveaus en trends.

- De rol van zelfstandigen in het meten van de AIQ is onduidelijk. Voor Nederland laat het CPB (2014) zien dat de verandering in de AIQ anders is afhankelijk van de vraag of het inkomen van zzp'ers als loon of als winst geteld wordt. Internationaal laat Elsby et al. (2016) zien dat mogelijk een derde van de verandering van de AIQ een 'statistisch artefact' is dat wordt veroorzaakt door de keuze hoe het inkomen van zelfstandigen gemeten wordt.

Loonontwikkeling en AIQ

Uit bovenstaande komt naar voren dat de AIQ op macro-economisch niveau door vele factoren wordt beïnvloed, maar dat het (voor Nederland) niet duidelijk is of en in hoeverre deze factoren de dynamiek van de AIQ kunnen verklaren. Een aantal mensen heeft de geringe loonontwikkeling van de afgelopen jaren gekoppeld aan de dalende AIQ. Om deze koppeling goed te kunnen maken is een decompositie van de AIQ noodzakelijk.

De decompositie van de AIQ voor de marktsector bestaat uit verschillende componenten, namelijk de reële loonvoet (contractlonen + incidenteel + sociale lasten, gecorrigeerd voor de ruilvoet – het verschil tussen de consumentenprijsindex en de prijs toegevoegde waarde) en de arbeidsproductiviteit. Het verschil hiertussen is per definitie gelijk aan de mutatie van de AIQ (zie ook CPB, 2013).

Analyse door het CPB liet een stijging zien van de AIQ in de jaren '70, een daling in de jaren '80, en een vrij constante lijn sinds de jaren '90 tot 2011. De decompositie illustreerde dat over de periode 1970-2011 de gemiddelde arbeidsproductiviteit en reële loonvoet gemiddeld even snel toenamen, en dat de AIQ over die periode (dus) min of meer constant was. Het zou goed zijn deze analyse tot 2018 te updaten.